LINGVISTICĂ GENERALĂ

METODA COMPARATIVĂ ISTORICĂ

DE

I. FISCHER

Sarcina fundamentală care se află în faţa lingvisticii progresiste actuale este de a aplica marxismul în studiul faptelor de limbă. Pentru aceasta îi stau la dispoziţie, alături de experienţa aplicării marxismului în cele mai variate sectoare ale activităţii ştiinţifice, indicaţiile preţioase date de clasicii marxism-leninismului şi, o sinteză a acestora, îmbogăţită cu teze noi de o deosebită importanţă teoretică şi practică, lucrarea fundamentală a lui I. V. Stalin, « Marxismul şi problemele lingvisticii ». I. V. Stalin a definit în această lucrare limba ca fenomen social şi a arătat trăsăturile ei esenţiale, indicînd totodată unele linii ale metodei de cercetare. Afirmînd că « limba, structura ei, nu poate fi considerată ca produsul unei anumite epoci », că « elementele limbii contemporane datează încă din timpuri străvechi, dinainte de epoca sclavagistă »[1] şi socotind că « principala sarcină a lingvisticii este studierea legilor interne de dezvoltare a limbii »[2], I. V. Stalin repune definitiv în drepturi istorismul în lingvistică împotriva aberaţiilor antiştiinţifice, atît ale şcolii lui Marr cît şi ale curentelor reacţionare ale lingvisticii burgheze contemporane.

Este de aceea clar că metoda descriptivă nu poate satisface toate exigenţele unor cercetări de limbă şi că ea nici nu poate fi ştiinţific valabilă dacă nu este completată de cercetarea istorică. Dialectica marxistă consideră ca esenţial pentru cercetările ştiinţifice studiul mişcării, schimbării, evoluţiei fenomenelor din natură şi din societate; studiul carè ignorează acest principiu nu poate fi decît sortit eşecului.

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 24.

[2] I. V. Stalin, op. cit., p. 27.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

Studierea istorică a fenomenelor naturii şi societăţii se face după diferite metode, unele comune sau cel puţin asemănătoare pentru mai multe domenii ale ştiinţei, altele adaptate specificului fiecărei categorii de fenomene în parte.

Observarea unor fapte din etape succesive de dezvoltare a fenomenelor şi concluziile care se trag în urma acestei observări constituie formula cea mai simplă a studiului istoric şi îşi află aplicarea şi în lingvistică. Dacă vrem, de exemplu, să studiem evoluţia unui fenomen al limbii romîne din secolul al XVI-lea pînă astăzi, avem posibilitatea să-l urmărim în textele acestei perioade, să înregistrăm schimbările, data apariţiei lor, dezvoltarea generală a fenomenului. Dar, în cele mai multe cazuri, perioada de patru sau cinci secole este insuficientă pentru deplina lămurire a cauzelor apariţiei unor fapte de limbă, acestea avîndu-şi originea într-o perioadă mult mai depărtată în timp. Dacă urmărim originea formei de perfect *făcui* şi de participiu *făcut* a verbului *a face*, datele pe care ni le oferă istoria limbii, din secolul al XVI-lea pînă azi, sînt suficiente: pe de o parte, formele amintite sînt regulate, intră într-o categorie normală de formare a perfectului şi participiului în limba romînă şi, pe de altă parte, textele ne atestă forme mai vechi *feciu* şi *fapt* a căror dispariţie treptată şi înlocuire cu formele noi, regulate, o putem constata cu uşurinţă. Tot aşa putem să ne explicăm înăuntrul perioadei amintite, fără a recurge la metode de investigare specială, evoluţia atît de neaşteptată la prima vedere a sensului cuvîntului *lume*, de la «lumină» (*lumea ochilor; lumea mi să-ntunecează, toate în ochi îmi negresc* — A. Pann, «Noul Erotocrit», vol. IV, p. 147) la «univers»: este vorba de influenţa limbilor slave, al căror contact cu limba romînă este bine stabilit istoriceşte; acestea au pentru ambele sensuri acelaşi termen (cf. rus. *svet*). Dar studiul exclusiv al textelor nu este capabil să explice de unde provin formele *feciu* şi *fapt*, atît de puţin obişnuite sistemului conjugării romîneşti, şi nici nu poate hotărî dacă forma de persoana a 3-a a perfectului, *feapse*, este o formă mai veche decît *feciu* sau o apariţie oarecum recentă, de scurtă durată. Pentru aceasta este necesară cunoaşterea unor perioade mai vechi, anterioare apariţiei primelor texte romîneşti. În cazul discutat, dificultatea poate fi înlăturată, deoarece cunoaştem faza premergătoare a limbii romîne, limba latină, şi putem cu uşurinţă constata că originea lui *feciu* şi *fapt* se află în formele corespunzătoare latineşti *feci* şi *factum*; de aici putem deduce că *feapse* nu este decît o formă analogică atrasă de participiul *fapt*, după modelul cunoscut *coapse-copt*. Dar şi în interiorul limbii latine formele *feci* şi *factum* sînt destul de neobişnuite în sistemul de formare a timpurilor. Pentru a explica aceste forme se impune cunoaşterea unei faze mai vechi decît a primelor texte latine. Pentru atingerea acestui scop, metoda expusă, comună mai multor discipline istorice, nu poate fi folosită. Este necesară o metodă adecvată caracterelor speciale ale limbii, care îi dau acesteia un loc aparte între celelalte fenomene sociale, făcînd-o aptă să devină obiectul unei discipline aparte, lingvistica.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

Metoda comparativă istorică îndeplineşte acest rol; ea este metoda care se fundamentează principial pe caracterele specifice ale limbii şi poate da rezultate acolo unde metodele obişnuite de investigare istorică dau greş.

Vom căuta, în paginile care urmează, să prezentăm pe scurt principiile, mecanismul şi importanţa acestei metode fundamentale în lingvistică. Ne vom folosi, în acest scop, de articolele din ultimii ani ale lingviştilor sovietici consacrate problemei care ne preocupă [1]. Metoda comparativă istorică se defineşte, după A. I. Smirniţki[2], ca « procedeul ştiinţific de reconstituire a faptelor de limbă din trecut, nefixate în scris, prin compararea metodică a unor fapte corespunzătoare mai tîrzii, din două sau mai multe limbi existente, cunoscute din monumentele scrise sau, nemijlocit, prin folosirea vie a limbii vorbite ».

Comparaţia în lingvistică ocupă un loc aparte printre metodele similare aplicate în alte discipline. În timp ce în istoria literară, în istoria instituţiilor, a religiilor, comparaţia poate uneori da naştere unor explicaţii neştiinţifice şi, folosită cu rea credinţă, poate servi la ascunderea cauzelor reale de apariţie a unor fenomene, în lingvistica istorică metoda comparativă poate ajunge la un înalt grad de precizie ştiinţifică, datorită caracterelor specifice ale limbii, deosebirilor care există între limbă şi celelalte fenomene sociale. Aceste caractere fac posibilă aplicarea « comparării metodice » şi ne împiedică să lunecăm în aproximaţii, teorii fanteziste sau generalizări lipsite de bază concretă.

Primul caracter distinctiv al fenomenelor de limbă este faptul că sunetele care alcătuiesc cuvintele sau formele gramaticale nu sînt determinate şi motivate de natura obiectului, însuşirii, acţiunii, funcţiei etc. denumite de aceste reuniri de sunete [3]: obiectul denumit prin cuvîntul *casă* nu implică necesitatea naturală a existenţei în denumirea lui a sunetelor *c*, *a*, *s* şi *ă*. Tot aşa nu există nici o motivare naturală pentru ca persoana I plural a verbelor să cuprindă în desinenţă sunetul *m* (*facem*, *vedem*, *auzim* etc.). Din punctul de vedere al realităţii materiale, toate denumirile au aceeaşi valoare, « numele unui lucru,

---

În primul rînd A. I. Smirniţki, Contribuţii la problema metodei comparative istorice în lingvistică, în « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 4, 1952, p. 3 şi urm., B. V. Gornung, Limitele aplicării metodei comparative istorice în lingvistică, ibid., p. 20 şi urm., V. A. Serebrennikov, Metoda istorică comparativă şi critica aşa numitei analize bazate pe cele patru elemente a lui N. I. Marr, în colecţia Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Bucureşti, 1953, Ed. Acad. R.P.R., p. 251 şi urm., R. I. Avanesov, Învăţătura lui I. V. Stalin despre limbă şi dialect, ibid., p. 318 şi urm. etc. O bibliografie a anilor 1950 — 1951 în legătură cu acest subiect poate fi găsită în articolul de fond Sarcinile lingvisticii sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin şi revista « Voprosî Iazîkoznaniia », publicat în primul număr (1952) al revistei « Voprosî Iazîkoznaniia » şi reprodus în « Studii şi Cercetări lingvistice », III, 1952, p. 104 şi urm.

[2] art. cit., p. 4.

[3] Nu avem în vedere aici onomatopeele şi exclamaţiile ale căror sunete componente sînt parţial motivate de realitatea exterioară, dar care nu constituie decît o infimă minoritate în materialul lexical al unei limbi.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

spune Marx, este cu totul exterior naturii sale »[1]. Într-adevăr, obiectul denumit în romîneşte cu ajutorul complexului sonor *casă* este denumit în ruseşte *dom*, în limba franceză *maison* etc. Dacă vom întîlni în mai multe limbi exprimarea aceleiaşi noţiuni prin complexe sonore asemănătoare, va trebui să explicăm istoriceşte acest lucru, neexistînd posibilitatea ca, în virtutea unei necesităţi naturale, fiecare limbă să fi ajuns în mod independent la aceeaşi denumire. Din cauză că în alte domenii ale fenomenelor sociale faptele sînt totdeauna motivate, comparaţia istorică dă greş în ştiinţele care au ca obiect studiul acelor fenomene: din faptul că la mai multe popoare există poveşti în care eroii sînt animale sau în care vulpea reprezintă un personaj viclean, nu putem trage nici o concluzie de ordin istoric, nu putem stabili o filiaţie a unor astfel de poveşti, deoarece este natural ca omul să vadă în viaţa animalelor asemănări cu viaţa lui şi să atribuie unora din ele anumite trăsături omeneşti.

Al doilea caracter al faptelor de limbă, care face posibil studiul comparativ istoric, este felul în care se dezvoltă, evoluează limbile. I. V. Stalin a arătat că elementele limbii actuale provin din timpuri străvechi şi că limba nu se dezvoltă prin explozii, ci lent, cu conservarea în linii mari a ceea ce este esenţial (structura gramaticală şi fondul principal al vocabularului), oricare ar fi procesele de încrucişare care s-ar putea produce în cursul istoriei. Limba se transmite aşadar în elementele ei esenţiale prin tradiţie neîntreruptă. Bazaţi pe acest principiu, putem căuta explicarea fenomenelor din limbile actuale pe baza unor elemente dintr-un trecut foarte îndepărtat şi putem întreprinde cercetări în vederea descoperirii şi descrierii acestor elemente.

Pe de altă parte, evoluţia faptelor de limbă nu se produce la întîmplare, ci după anumite legi obiective care pot fi cunoscute şi cercetate. Regularitatea schimbărilor apare deosebit de clar în fonetică: dacă într-un cuvînt un sunet se schimbă într-un anumit fel, schimbarea se produce în acelaşi fel în toate cuvintele unde se întîlneşte în condiţii identice. Faptul acesta este evident: dacă luăm, de exemplu, cuvintele latine *florem*, *homines*, *hospites*, *rogat* etc. şi cuvintele romîneşti care le continuă: *floare*, *oameni*, *oaspeţi*, *roagă*, observăm că orice *o* accentuat latin se transformă în romîneşte în *oa* (cînd în silaba următoare se află un *a* sau *e*). Aşadar, posibilitatea studiului istoric al limbii este dată nu numai de faptul că elementele limbii actuale continuă în mod neîntrerupt fapte de limbă mai vechi, dar şi de regularitatea schimbărilor care se produc în decursul secolelor între o fază mai veche şi o fază mai nouă. Cunoaşterea legilor după care se produce evoluţia sunetelor este stavila cea mai puternică în calea construcţiilor fanteziste în istoria limbii şi garanţia rigurozităţii ştiinţifice a cercetării.

Ne rămîne să examinăm acum în ce constă metoda comparativă istorică în lingvistică, în ce fel îşi găsesc aplicarea principiile enunţate şi la ce rezultate se poate ajunge prin comparaţie.

[1] Capitalul, Ed. P.M.R., vol. I, p. 122.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

O observare chiar superficială a unor limbi cunoscute de noi ne dă la iveală apropieri care nu pot să nu ne atragă atenția: unor sensuri și funcții identice sau asemănătoare le corespund cuvinte sau elemente gramaticale asemănătoare. Astfel, pentru a exprima noțiunea « trei » se folosește în limba romînă cuvîntul *trei*, în limba franceză *trois*, în italiană *tre*, în latinește *tres*, în ruseşte *tri*, în germană *drei*, în engleză *three*, în greaca veche *treis*. Indicativul prezent al verbului « a fi » are în latinește, pentru persoana a III-a singular forma *est*, pentru persoana a III-a plural forma *sunt*, în limba germană același verb are la aceleași persoane formele *ist*, *sind*, în vechea slavă *jestŭ* (citit *iest*), *sǫtŭ* (citit aproximativ *sont*); persoana a II-a plural la verbe conține consoana *t* în desinență: lat. *facitis* (rom. *faceți*, fr. *faites)* în germană *bindet*, rusă *daete*, greacă *bállete* etc. Verbul « a avea » se conjugă la indicativul prezent în romîneşte *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au*, în limba franceză *ai*, *as*, *a*, *avons*, *avez*, *ont*, în italiană *ho*, *hai*, *ha*, *abbiamo*, *avete*, *hanno*, în provansală *ei*, *ai*, *a*, *avem*, *avetz*, *an*.

Pentru a vedea ce concluzii se pot desprinde din asemănările citate, trebuie să trecem în revistă toate posibilitățile de interpretare, toate explicațiile posibile ale unor asemănări între fapte din limbi diferite.

O primă explicație posibilă este hazardul: numărul sunetelor cuprinse într-un cuvînt fiind limitat, sunetele din care se poate alcătui o silabă fiind şi ele limitate (nu poate exista, de exemplu, o silabă compusă numai din consoane sau nu putem începe un cuvînt cu grupul *mp* etc.), urmează că şi numărul combinărilor este relativ limitat, mai ales în cuvinte scurte. De aceea, vom putea găsi apropieri ca acestea, produse de hazard: în vechea saxonă termenul denumind noțiunea de « femeie » era *fêmea*, aproape ca în romîneşte; în greaca modernă « ochi » se numeşte *mati*, într-o limbă polineziană « a vedea » se spune *mata ;* în greaca veche « întreg, tot » se spunea *hólos*, în engleza de azi *whole*. Între aceste cuvinte nu poate fi nici o legătură, deoarece originea lor se explică uşor în interiorul limbii respective, iar posibilitățile de contact geografic şi cultural sînt, în cea mai mare parte din cazuri, inexistente. Asemenea fapte sînt însă rare şi lista variată de asemănări din numeroase limbi nu poate fi explicată prin apropieri întîmplătoare.

O a doua explicație este apariția unui cuvînt în condiții naturale asemănătoare. Am arătat, discutînd principiul necondiționării sunetelor de către obiectele denumite de acestea, că o asemenea explicație este valabilă numai în cazul onomatopeelor şi al exclamațiilor: este într-adevăr de aşteptat ca numele « cucului » să fie asemănător în diferite limbi, deoarece strigătul caracteristic al acestei păsări poate fi tradus cu uşurință prin sunete din graiul omenesc (compară rom. *cuc*, rus. *kukuşka*, fr. *coucou*, germ. *Kuckuck* etc.). Însă numărul cuvintelor onomatopeice este extrem de redus şi nici una dintre formele asemănătoare înşirate mai sus (« trei », verbul « a fi » etc.) nu poate fi onomatopee.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

A treia explicație posibilă este împrumutul. Dacă cuvîntul romînesc *voiaj* seamănă cu cuvîntul francez *voyage*, faptul acesta se datorește împrumutului din limba franceză a cuvîntului romînesc. Dacă cuvintele romînești *colhoz*, *comsomol* se găsesc în numeroase limbi, lucrul se explică prin împrumutul lor din aceeași sursă, limba rusă. Apropierile de la care am pornit discuția nu pot fi explicate nici prin împrumut: pe de o parte ele provin din acele elemente ale limbii care se împrumută cel mai greu, fondul principal al vocabularului și structura gramaticală: este greu de imaginat cum ar putea exista o limbă care să aibă nevoie să împrumute formele verbului «a fi» și «a avea», numeralul «trei» sau desinențele personale ale verbelor; pe de altă parte, asemănările nu sînt chiar atît de perfecte ca să se poată crede că toate cuvintele sau formele au fost împrumutate dintr-o sursă comună (se știe că împrumuturile reproduc, pe cît permite sistemul fonologic și de formare a cuvintelor limbii respective, întocmai aspectul cuvîntului din limba de origine: cuvîntul *hozrasciot*, recent intrat în limba romînă, se pronunță aproape la fel cu cuvîntul rusesc de la care provine. Tot așa, există asemănare perfectă între termenul romînesc *avantaj* și fr. *avantage*).

Rămîne o singură posibilitate de explicație, cea justă în cazul nostru: formele apropiate din limbile amintite sînt continuarea neîntreruptă, pe căi diferite, a aceloraşi forme dintr-o limbă mai veche. Dacă conjugarea verbului «a avea» este foarte asemănătoare în limba romînă, italiană, franceză, provansală etc., cauza este proveniența tuturor acestor forme verbale din același verb latin. Și faptul că nu numai acest verb, ci tot ce este esențial în limbile pomenite, cuvintele fondului principal și elementele structurii gramaticale, oferă asemănări de aceeași natură ne duce la concluzia că toate aceste limbi reprezintă evoluția pe căi diferite, în condiții istorice deosebite, a limbii latine, că avem de-a face cu limbi înrudite. În aceeași situație se află și limbile din care am citat celelalte exemple (vechea slavă, germana, rusa, greaca), cu deosebirea că, de astă dată, limba de origine nu ne este cunoscută din textele literare, ca în cazul limbii latine. Rolul metodei comparative este de a interpreta apropierile de felul celor enumerate și de a trage toate concluziile asupra istoriei limbilor unde apar aceste apropieri, adică de a studia și de a explica, din punctul de vedere al originii comune, fenomene din limbi înrudite.

Aplicarea metodei comparative istorice se desfășoară, în principiu, în mai multe faze succesive. Prima este aceea a stabilirii înrudirilor dintre limbi. Pentru a dovedi că două sau mai multe limbi sînt înrudite genealogic, adică sînt, cum am arătat mai sus, continuarea unei limbi comune inițiale, este necesar să găsim între ele apropieri care să nu poată fi explicate nici prin hazard, nici prin apariția lor în urma unor condiții naturale asemănătoare și nici prin împrumut. Ne vom folosi deci de acele elemente în care împrumutul este ca și exclus, de cuvintele fondului principal și de fapte din morfologie. În morfologie sînt cu atît mai concludente pentru vechimea lor faptele neașteptate, care

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

nu pot proveni din inovații independente în fiecare limbă în parte. Limba romînă, de exemplu, n-a putut să-şi formeze, în interiorul sistemului ei gramatical, o conjugare cu persoana a III-a singular *este* şi persoana a III-a plural *sînt*. De aceea, un asemenea tip de conjugare este cu siguranță vechi, moştenit dintr-o fază anterioară a limbii. În studiul comparativ al elementelor de vocabular trebuie să evităm onomatopeele, exclamațiile, cuvintele din limbajul copiilor, fiindcă toate acestea pot apărea în mod independent şi nu constituie dovezi suficiente de înrudire. De asemenea stabilirea înrudirilor se face cu mai multă uşurință operînd cu cuvinte alcătuite dintr-un număr mai mare de sunete, aceasta spre a exclude hazardul.

După ce s-a delimitat grupul de limbi înrudite, pe baza comunității unor elemente lingvistice a căror vechime este certă, urmează să se stabilească concordanțele fonetice precise între limbile înrudite. Aceste concordanțe sînt de aşteptat, deoarece, după cum am arătat, evoluția sunetelor se produce în conformitate cu legi pe care le putem descoperi. Dacă un sunet *A* dintr-o limbă se transformă în *B* într-una din limbile care o continuă şi în *C* în alta, este normal ca, în condiții fonetice identice, unui *B* din prima limbă mai nouă să-i corespundă *C* în a doua. Într-adevăr, dacă analizăm consoana inițială a numeralului « trei », dat ca exemplu, observăm că unui *t* latin, slav, grec etc. îi corespunde *d* în germană, *th* în engleză. Luînd în considerare alt cuvînt, vom observa aceeaşi corespondență: *lat. frater*, rus. *brat*, gr. *phrâter* etc. corespund germ. *Bruder*, engl. *brother*. Trebuie să menționăm că am recurs la termenul « asemănare » sau « apropiere » pentru faptele concordante din limbile înrudite, numai în vederea uşurinței demonstrației. În realitate, este vorba numai de concordanțe, asemănările putîndu-se şterge cu timpul, din cauza divergenței evoluției fonetice: cuvîntului romînesc *lapte* îi corespunde în limba franceză *lait*; în pronunțarea celor două cuvinte nu există decît asemănarea primei consoane; nu ne vom putea da seama că e vorba totuşi de acelaşi cuvînt decît dacă adăugăm la exemplul dat şi corespondența rom. *fapt*, fr. *fait*; observăm aşadar că unui grup romînesc *-apt-* îi corespunde în limba franceză *-ait-* (citit *e*); dacă nu ținem seama de grafie, nu există nici un singur sunet asemănător în fr. *chaud* (citit *şo*) şi romînescul *cald;* este totuşi vorba de acelaşi cuvînt, latinescul *caldus*; concordanțele sînt clare: *c* urmat de *a* devine în limba franceză *ş*, în timp ce în romîneşte se păstrează neschimbat (rom. *car*, fr. *char*, citit *şar*), iar grupul *al* urmat de consoană se transformă în *o* în limba franceză şi rămîne neschimbat în romîneşte (rom. *în-alt*, fr. *haut*, citit *o*).

O dată stabilite legile concordanțelor, se poate trece la analiza amănunțită a tuturor faptelor din limbile înrudite, stabilindu-se elementul vechi şi delimitîndu-l de inovații. Se poate astfel explica originea unui cuvînt sau a unei forme gramaticale. Trebuie procedat însă cu toată strictețea metodei; nu trebuie admisă nici o abatere neexplicată de la legile concordanței stabilite, iar sensul

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

cuvintelor (sau funcția morfemelor) trebuie să corespundă exact sau să poată fi dedus printr-o evoluție normală, perfect logică.

Dar explicarea diferitelor fenomene cu ajutorul concordanțelor dintre limbile existente nu este singurul scop al metodei comparative. Cu ajutorul ei se poate merge și mai departe, la reconstituirea faptelor de limbă de la care derivă formele cunoscute din texte. Faptul că lat. *tres* îi corespunde rus. *tri*, grec. *treis*, nu este suficient. Metoda comparativă dă posibilitatea de a cunoaște și cuvîntul care a stat la baza tuturor acestor forme. În acest scop trebuie stabilite datele cele mai arhaice ale limbilor cunoscute, atrăgîndu-se în comparație numai elementele în care inovațiile au acționat cel mai puțin. De aceea este nevoie de o clasificare exactă a limbilor: se poate obseva că, de exemplu, limba romînă, franceză, italiană, spaniolă, portugheză etc. prezintă fenomene comune, pe care nu le găsim în germană, rusă, greacă etc. Unele din aceste asemănări neputînd proveni din împrumuturi și neputînd fi inovații paralele independente, ne duc la concluzia că toate aceste limbi reprezintă continuarea, în condiții și forme deosebite, ale aceleiași limbi mai vechi, la rîndul ei înrudită cu limbile slave, germanice, cu greaca etc. Concluzia aceasta este confirmată în cazul de față de istorie, iar limba de origine, bine cunoscută, este limba latină. Tot așa rusa, polona, ceha, bulgara prezintă între ele asemănări mai mari decît cu latina, greaca, germana etc. La fel se pot observa apropieri speciale între germană, engleză, suedeză etc. Limbile fiecăruia din aceste grupuri provin dintr-o limbă comună, a cărei evoluție ar putea fi asemănătoare cu a limbii latine, dar care nu se păstrează în texte; aceste limbi au fost denumite « slava comună », « germană comună » etc. La rîndul lor, toate aceste grupuri de limbi prezintă apropieri importante între ele, ele sînt înrudite, fiind continuarea unei limbi mai vechi, despre care nu avem nici o dată istorică. Familia aceasta de limbi a fost numită indo-europeană (după aria geografică pe care o ocupă la apariția textelor scrise).

Se pune deci problema ca, prin analiza atentă a formelor din fiecare limbă și prin compararea cu formele paralele din celelalte limbi ale familiei indo-europene, să se distingă faptele vechi de inovații și să se reconstituie formele primitive din evoluția cărora au rezultat cele atestate de texte.

Vom da un exemplu foarte simplu de reconstrucție, pentru a se putea urmări procedeul. (În cele mai multe cazuri se ivesc probleme mult mai complexe.) Cuvîntul care înseamnă « neam » are, în limba sanscrită, forma *jánah* (citit *geanas*), în limba greacă *génos*, iar în limba latină *genus*. Vom căuta să urmărim sunet cu sunet. Primul sunet apare în latină și greacă sub forma *g*, în sanscrită *j*(*ǧ*); vom considera că sunetul *g* este cel primitiv fiindcă trecerea de la *g* la *ǧ* este un fenomen frecvent (se observă și la tratarea românească a unui *g* latin: *gelu*, citit *ghelu*, devine *ger*, citit *ǧer*), pe cînd fenomenul invers nu se produce niciodată. Vocala următoare este reprezentată de *e* în greacă și latină, de *a* în sanscrită: studiul foneticii istorice a sanscritei ne arată că în

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

această limbă vocalele *e* şi *o* se transformă în *a*; vocala a doua este deci *e*. Consoana *n* se găseşte în toate limbile, deci este cea primitivă. Vocala următoare este reprezentată de sanscritul *a*, gr. *o*, lat. *u*, aparent greu de redus la o unitate. Dar ştim că sanscrita transformă vocala *o* în *a*, iar în latineşte închiderea lui *o* la *u* este obişnuită în unele poziţii. Vom trage deci concluzia că vocala primitivă este *o*. Ultimul sunet nu prezintă nici o dificultate, deoarece este peste tot *s*. Cuvîntul astfel reconstruit are deci forma **genos* (semnul * se foloseşte pentru a marca forme neatestate de texte). În acelaşi fel se pot reconstrui şi alte cuvinte, desinenţe personale, cazuale etc. Nu trebuie însă să credem că totalitatea formelor astfel reconstruite constituie o limbă reală: pe de o parte, nu avem de-a face decît cu fapte izolate de vocabular şi de morfologie, pe de altă parte, în stadiul actual al cunoştinţelor nu putem fi absolut siguri de realitatea, de corectitudinea tuturor reconstrucţiilor noastre. Cu toate acestea, reconstrucţia este valoroasă şi prin faptul că uşurează studiul limbilor, punînd la dispoziţia cercetărilor forme concrete pe care să se bazeze explicarea fenomenelor. Justeţea reconstrucţiei este deseori confirmată de descoperiri noi: astfel, de exemplu, prin aplicarea comparaţiei s-a putut ajunge la concluzia că în limba indo-europeană comună existau o serie de consoane care nu se păstrează în nici una din limbile cunoscute la data formulării acestei concluzii. Această ipoteză a fost confirmată de descoperirea ulterioară a unei limbi indo-europene (hitita) care păstra încă această serie de consoane.

Dacă scopul metodei comparative istorice este reconstrucţia unor fapte dintr-o fază anterioară textelor scrise, se pune întrebarea dacă studiul limbilor romanice, în speţă al limbii romîne, necesită aplicarea acestei metode, avîndu-se în vedere faptul că limba de origine, limba latină, este bine cunoscută. Desigur că aplicarea metodei este întrucîtva restrînsă, totuşi nu ne putem cu totul lipsi de ea. Limba latină este într-adevăr cunoscută, dar nu absolut toate faptele latine sînt atestate de texte: unele cuvinte şi forme nu ne-au fost transmise datorită întîmplării, altele au fost conştient evitate de scriitori datorită caracterului lor vulgar sau «incorect»; aceste cuvinte şi forme puteau avea circulaţie destul de întinsă şi puteau rămîne în limbile romanice. Cunoaşterea lor ne este posibilă numai datorită metodei comparative; cuvîntul romînesc *ploaie* şi corespondentele lui din celelalte limbi romanice nu pot fi explicate din lat. *pluvia*, reconstrucţia ducîndu-ne la un **plovia*; autenticitatea formei reconstruite este garantată de atestarea formei verbale *plovebat* («ploua»). Tot aşa, nu poate fi explicat prin *gravis* rom. *greu*, ci este nevoie de presupunerea unui cuvînt *grevis*, pe care întîmplător o glosă îl şi atestă; iată cum un cuvînt atît de important şi de răspîndit a putut să nu fie aproape de loc transmis în texte şi informaţiile noastre să se limiteze numai la reconstrucţia cu ajutorul metodei comparative. Bineînţeles că nu trebuie să abuzăm şi să reconstruim forme latine pentru a explica cuvinte care au putut să se formeze independent în fiecare din limbile romanice: nu trebuie, cum au făcut unii lingvişti, să reconstituim un verb

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

**incaldesco* pentru a explica pe *încălzesc*, care se poate forma în mod normal în romîneşte din *cald*.

Meritele metodei comparative în lingvistică sînt evidente şi incontestabile. Se ştie că fenomenele lingvistice nu pot fi bine înţelese decît dacă sînt cercetate în evoluţia lor, începînd de la formele cele mai vechi. Cu ajutorul comparaţiei, sîntem în stare să ne folosim de forme mai vechi decît cele oferite de texte. Pe de altă parte, punîndu-ne la dispoziţie încă o fază în istoria limbilor, metoda comparativă ne permite să lămurim legile interne de dezvoltare a limbilor studiate şi să tragem în acelaşi timp şi concluzii generale asupra tendinţelor de dezvoltare a limbajului omenesc.

De asemenea, rezultatele aplicării metodei comparative ajută la stabilirea legăturii între istoria limbii şi istoria poporului, sarcină esenţială a lingvisticii marxiste. Astfel, cuvîntul grecesc care înseamnă « a avea », *ékho*, este înrudit cu germenul *siegen* « a învinge ». Acest lucru aruncă o lumină asupra primelor forme ale proprietăţii particulare, bazate pe prada de război. În limba greacă, cuvîntul care înseamnă « mare » (= întindere de apă) nu are etimologie indo-europeană, este un cuvînt împrumutat. Acest lucru este un indiciu că într-o epocă îndepărtată a trecutului lor, grecii au trăit în interiorul continentului, departe de mare.

Dar metoda comparativă istorică comportă şi un număr de riscuri în folosirea ei precum şi lipsuri obiective. Comparaţia nu ne poate da asupra limbii vechi, dispărute, decît informaţii parţiale, numai în măsura în care fenomenele vechi s-au conservat în limbile cunoscute. Pentru fenonemele dispărute fără urmă nu avem nici o posibilitate de a folosi comparaţia: nu sîntem în stare să reconstituim viitorul latin *cantabo*, pornind de la formele romanice: acestea ne-ar duce fie la *cantare habeo* (fr. *chanter-ai*), fie la *cantare volo* (rom. *voi cînta*). Există apoi riscul de a considera inovaţiile paralele drept moşteniri. În greaca tîrzie a secolului al III-lea al erei noastre, de exemplu, cuvîntul care înseamnă « a purta » se rostea *fero*, iar în latineşte acelaşi sens este redat tot prin *fero*. Am putea crede că forma primitivă este *fero* cu *f* iniţial. Concluzia însă ar fi greşită. Ambele limbi au ajuns de fapt pe căi diferite la pronunţarea *f* a iniţialei acestui cuvînt (de altfel, într-o epocă mai veche, dar istorică, a limbii greceşti, pronunţarea era *ph*).

Se ştie că orice comunitate lingvistică este neunitară, este împărţită în dialecte. Posibilităţile noastre de a distinge clar dialectele indo-europene sînt destul de limitate şi de aceea sîntem deseori în situaţia de a da unui cuvînt sau unei forme titlul de « indo-european », în timp ce în realitate ar aparţine numai unui anumit domeniu al acestei comunităţi.

Comparaţia limbilor indo-europene are la dispoziţie un material lingvistic atestat în epoci foarte diferite (hitita, de pe la anul 2000 î.e.n., albaneza, din secolul al XVI-lea al e.n.). Toate aceste fapte atît de depărtate sînt aduse la o nivelare cronologică care ar putea deforma grav imaginea limbii primitive.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)

Eforturile indo-europeniştilor contemporani tind tocmai la distingerea elementelor cu adevărat foarte vechi şi la crearea unei cronologii înăuntrul faptelor indo-europene.

Am văzut apoi că metoda comparativă ajută într-o oarecare măsură la stabilirea legăturilor cu istoria societăţii, totuşi nu în măsură suficientă, fiindcă nu are posibilitatea, reconstituind fapte de limbă preistorice, să le pună în legătură cu anumite populaţii a căror civilizaţie, cultură materială şi caractere somatice ne sînt cunoscute cu ajutorul arheologiei preistorice.

Un fapt de cultură, desenul unui vas, de exemplu, sau un fapt de antropologie, forma craniului, nu pot prin ele însele da nici o informaţie despre limba vorbită de populaţiile care au creat desenul respectiv sau care aveau craniul de o formă anumită.

Pe de altă parte, nu s-a găsit pînă acum posibilitatea de a aplica metoda la fenomenele sintactice, faptele de sintaxă avînd un caracter în mare măsură motivat: viitorul construit cu verbul « a voi », de exemplu, poate apărea independent în mai multe limbi neînrudite, deoarece este normal ca un lucru dorit, voit, să fie considerat realizabil în viitor.

În sfîrşit, metoda comparativă istorică nu poate fi aplicată cu succes decît acelor familii care, ca şi cea indo-europeană, au o morfologie bogată, cuvinte lungi şi un fonetism clar şi bine conservat. Este aproape imposibilă aplicarea ei la limbile monosilabice şi fără morfologie, cum sînt, de exemplu, unele limbi din extremul orient.

Dar toate aceste deficienţe, dintre care multe se pot corecta cu timpul, nu ne pot duce la negarea metodei în sine, foloasele ei au fost şi continuă să fie foarte mari, metoda comparativă fiind metoda specifică a lingvisticii istorice; nu poate fi conceput un studiu ştiinţific al unei limbi, care să se limiteze numai la datele limbii contemporane. « Conţinutul şi forma limbii proprii, scrie Engels, nu pot fi înţelese decît dacă se urmăreşte naşterea şi dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rînd formele sale ieşite din uz, şi, în al doilea rînd, limbile înrudite vii şi moarte »[1].

De aceea este o sarcină de seamă a lingviştilor noştri să-şi însuşească această metodă şi să cunoască profund limbile romanice înrudite, limba latină şi gramatica comparată a limbilor slave, pentru a putea studia în mod cu adevărat ştiinţific faptele limbii noastre.

[1] Fr. Engels, Anti-Dühring, Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a, p. 378.

BDD-A10222 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:44 UTC)